

ФОРМУВАННЯ ПАБ-КУЛЬТУРИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ (ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Розглянуто особливості взаємодії культури і права в процесі формування специфічної культури пабів. Правові акти британської влади, з одного боку, сприяли становленню традицій цивілізованого дозвілля, а з іншого — приймалися залежно від загальнокультурних процесів у країні.

Ключові слова: паб-культура, право, дозвілля, ліцензування, альхаус, насильство, злочинність, сімейний бізнес, територіальна громада.

Рассмотрены особенности взаимодействия культуры и права в процессе формирования специфической культуры пабов. Правовые акты британской власти, с одной стороны, способствовали становлению традиций цивилизованного досуга, а с другой — принимались в зависимости от эволюции общекультурных процессов в стране.

Ключевые слова: паб-культура, право, досуг, лицензирование, альхаус, насилие, преступность, семейный бизнес, территориальная община.

The article deals with the interaction of culture and law in the process of development of the specific pub culture. British legislation played a significant role in the formation of civilized leisure traditions. At the same time, the adoption of laws has always been influenced by the evolution of general cultural processes in the country.

Key words: pub culture, law, leisure, licensing, alehouse, violence, crime, family business, local community.

Британська енциклопедія визначає паб (англ. pub, скорочення від public house) як заклад, що має офіційну ліцензію на продаж алкогольних напоїв для споживання на місці. Проте справжній паб — це щось набагато більше, ніж місце для колективного вживання пива. У Великобританії паби чималою мірою є центром соціального життя територіальних громад. У розкутій атмосфері пабу люди неформально спілкуються, слухають традиційну «живу» музику, співають, танцюють, грають у «дартс», переглядають трансляції футбольних матчів, створюють власні спортивні команди, укладають бізнесові угоди. Протягом століть тут склалися специфічний «паб-етикет» — кодекс поведінки, що регламентує відносини клієнтів між собою, між постійними і випадковими відвідувачами, між клієнтами та власником. Зовні чимало пабів являють собою пам'ятки архітектури, а зсередини — своєрідні музеї зі старовинними меблями, картинами, меморіальними речами, позначеними присвяченими видатним особистостям, і тематичними

об'єктами. Характерний для традиційних пабів сентиментальний «старої доброї Англії» приваблює безліч туристів. Усе це дає дослідникам підстави говорити про існування унікальної «паб-культури» (pub culture) Великобританії як частини культурної ідентичності й елементу національної й місцевої самоідентифікації [1, с. 12].

Окрім історичним, соціальним, мистецтвознавчим, етичним аспектам паб-культури присвячено чимало публікацій [наприклад, 6; 2; 3;]. Крім того, цікаво було б розглянути правові аспекти цього явища, адже паб-культура немислима без певного порядку, норм і стандартів, які регулювати ці стандарти і підтримувати цей порядок покликана саме держава. З позицій семіотики, «культура» протистоїть нецивілізованій «не-культурі» так само, як і «закон» протистоїть «беззаконню» [1, с. 136]. Можна сказати, що право — це інструмент для «окультурення» людських відносин. При цьому воно є водночас інструментом і консервативним, і динамічним. З одного боку, право чітко визначає, що є неприпустимим і неприпустимим, забезпечуючи сталість моральних цінностей. З іншого боку, законодавча діяльність має своєчасно адаптуватися до змін у суспільстві. Культура і право взаємопов'язані і взаємозалежні, тому ідея правава система (в ідеалі) має відповідати культурним вимогам суспільства на даний історичний момент.

У цій статті здійснена спроба знайти підтвердження наведеної тези на матеріалі паб-культури і законодавства Великобританії. У зв'язку з цим, мета статті — по-перше, висвітлити роль законодавства в становленні культурних традицій пабів, а по-друге — розглянути залежність відповідних правових актів від специфіки культури в цих країнах та загальних цивілізаційних тенденцій. З огляду на суперечливу культуру дозвілля (зокрема вживання алкоголю) в Україні та недосконалість вітчизняного законодавства в цій сфері, звернення до прогресивного світового досвіду видається вельми актуальним. Статтю виконано в рамках наукової програми факультету культурології ХДАК, а саме: розробки «Порівняльні дослідження національних культур».

Деякі особливості пабів як суспільно-культурного явища а саме потребують чіткого правового регулювання. Паб, як і будь-яке суспільне закладання, — це своєрідна перекинена модель суспільства в мініатюрі. На відміну від бінарного (чоловік-жінка) світу, паб являє собою збіговище чоловіків, налаштованих на споживання пива за принципом «руйнівника порядку. Тіснота в салоні, обмеженість простору», підігрите алкоголем протиставлення «своїх» і «чужих» — усе це створює синдром натовпу і дає поживний ґрунт для виникнення агресивних настроїв. Звідси нелегке завдання права — законодавчо забезпечити порядок у пабі, водночас

не обмежуючи індивідуальних свобод відвідувачів, які прагнуть розслабитися, «випустити пар».

Першим законодавчим актом, покликаним регулювати блічне споживання алкоголю в Англії, є указ кентського герцога Етельберта (початок VII ст.). Цим указом король обмежував кількість броварень у Кенті. На той час ель (англійське світле пиво) безконтрольно виготовляли в королівстві всі охочі. Деякі бровари робили це краще від своїх сусідів і надлишок своєї продукції виставляли на продаж. Так виникали «ельхауси» (alehouses) — прототип сучасних пабів. Поступово ельхауси перетворилися в постійні місця зустрічей і спілкування простого люду [2].

Тодішні можновладці швидко усвідомили небезпеку, що походила від ельхаусів. Від застільних розмов недалеко й до революційних урядових змов; дослідники історії Ірландії, наприклад, знають про свідчення про те, що саме в ірландських пивних зрелилися загрози проти англійських окупантів [3]. Зрозуміло, що контрольно-наглядової структури простого люду й запобігати проявам вільнодумства було при обмеженій кількості шинків. Згідно з указом короля Едварда I в 1286 р., кожному селу дозволялося мати не більше одного ельхауса [5]. Цей правовий акт, по-перше, законодавчо закріпив існуючу практику торгівлі пивом; по-друге, давав можливість контролювати чисельність королівських шпигунів, що сиділи в пивних; по-третє, полегшував збирання податків.

Цікаво, що обмеження не стосувалося інших закладів, де можна було споживати алкогольні напої. Окрім ельхаусів, у середньовічній Англії існували «inns» (заїжджі двори, трактири) і «taverns» (таверни). Трактири пропонували гостям більш-менш якісну їжу, випивку і нічліг, у таверні можна було добре поїсти і випити пиво. Тоді як в ельхаусах (пабах) пили дешеве пиво. З часом трактири і таверни набули популярності серед представників дрібного феодального дворянства; відповідно, престиж ельхаусів — переважно простих і брудних — був дуже низьким [9]. По соціальній вертикалі намітилися два центри тяжіння, і не дивно, що королівський указ 1286 р. об'єктивно слугував інтересам заможних класів.

Поступово створювалося і юридичне підґрунтя для контролю над певними кількостями броварень і ельхаусів, а й вартості та якості їхньої продукції. Статут (закон) «про хліб та ель» (Assize of Bread and Ale) 1267 р. вперше в історії британської законодавчої практики визначав, зокрема, верхню межу цін на пиво; порушники каралися штрафами. Згодом нагляд над цінами було передано під юрисдикцію місцевих органів влади, зокрема мирових судів. Якість пива перевіряли так звані «aletasters» («пробувальники»), яких теж призначали на місцевому рівні [7]. Мотиви таких заходів мали, очевидно, як економічний, так і політичний характер. З одного боку, вони давали можливість адміністративно впливати

на продаж алкоголю, що народжувався, а з іншого — дозволяло певною мірою подавляти прояви незадоволення населення економічним хаосом. Крім того, контроль влади над цінами та якістю алкоголю можна розглядати як першу спробу законодавчо регулювати культуру відносин між власниками і клієнтами пивних в Англії.

Починаючи з XIII ст., роль ельхаусів у житті англійських громадян значно зростає, і в XV — XVI ст. ельхауси набувають дедалі більшого значення порівняно з сучасними пабів (термін «паб» уперше був зафіксований у 1670 рр., але набув офіційного визнання лише в 1890 рр.). Основною причиною сплеску популярності пивних у XVI ст. довів Джон Пітер Кларк вважав вплив Реформації і протестантської етики. Протягом середніх віків, писав Кларк, церква як центр культурного та культурного життя була поза конкуренцією. У сакральній церемонії й навколо неї відзначалися християнські свята, відбувалися церемонії хрещень, весіль, похорон, ставилися п'єси релігійного змісту. Практично церква надавала людям безліч нагод публічно споживати алкоголь. Протестантизм, натомість, вважався набагато суворішим; відкидаючи пишні католицькі ритуали, нова релігія наголошувала на стриманості і тверезості. Церква перестала бути осередком свят і розваг, перетворившись в урочистих проповідей. Ця обставина, на думку Кларка, зумовила те, що простий люду в пошуках можливостей для неформального спілкування потягнувся до пивних. Найбідніші знайшли там на деякий час притулок біля каміна, молодь могла відірватися від контролю батьків і «високоморального» суспільства, прагнучи — розслабитися після складного робочого дня. Люди частіше в ельхаусах святкували хрещення, весілля, домовини про заручини, посаг або розлучення. У XVI — на початку XVII ст. ще не було чітко окресленого шлюбного законодавства, шлюбних нерідко укладалися підпільні шлюби, що визнавалися незаконними. В обмеженій компанії «своїх» можна було висміювати владу, офіційну церкву, багатіїв. Ельхаус надавав можливість міщанам бодай тимчасово сховатися від усевидючого суспільства й протестантської церкви.

Ельхауси періоду Реформації були також центром розваг, де зустрічалися бари, музиканти, відвідувачі грали в карти й інші ігри, охочі могли користуватися послугами повій. Для багатьох жінок цієї «професії» ельхаус був вимушеним припитком, порятунком від жебракування. У XVII ст. у пивних уже почали продавати газети. Приваблюючи клієнтів, власники ельхаусів почали влаштовувати ігри й розваги на свіжому повітрі.

З розвитком капіталізму люди дедалі частіше залишали збідніючі села й вирушали до великих міст у пошуках кращої долі.

Першим місцем, де вони могли зупинитися, зазвичай були пивниці. Хоча власникам пивних заборонялося пускати відвідувачів нічліг (очевидно, щоб позбавити заїжджі двори дешевих курентів), цим законом часто нехтували, і чимало міщанів легально проживали в ельхаусах, поки не знаходили собі інший помешкання. До речі, інформацію про це також можна знайти в ельхаусах.

Водночас, ельхаус був не тільки центром спілкування, а й грав важливу роль в економічному житті міста. Вигода і продаж пива приносили власникам броварень і ельхаусів прибутки. Уряд і влада на місцях використовували частину грошей (як податки, штрафи, «добровільні» внески) на потреби та проведення важливих заходів місцевого значення: полегшити збори коштів, створювалися підконтрольні власникам вельні компанії та корпорації, конкурувати з якими дрібним власникам було дуже складно.

Ельхауси також допомагали бідним в інший, непрямий спосіб. У часи тотального безробіття (XVI–XVII ст.) власники ельхаусів часто давали бідним їжу й напої в борг, інколи під заставу менш цінних речей. Таким чином, ельхауси почали виконувати функції ломбардів, перетворюючись на своєрідні «фіна́нсові три». Там же дешево продавали ношений одяг та інші речі ряду «секонд-хенд». Популярності пивних сприяла й повільність законодавства в цій галузі. Хоча в середині XVI ст. запровадили обов'язкове ліцензування, відкрити свій ельхаус було дуже просто, юридичні формальності були мінімальними, зекономити на початковому капіталі, нові власники «набирали роботу» членів своїх родин, і ельхауси поступово ставали центрами найпростішим бізнесом» [4]. Сімейний бізнес у шинку передбачав спокійність і родинну атмосферу; парадоксально, але економічна стабільність і недосконалість законодавства посередньо сприяли формі з позитивних ознак, характерних і для сучасних пабів.

На відміну від П. Кларка, деякі інші дослідники (Н. Денундз, Т. Деккер та ін.) звертають увагу й на негативні риси культури XVII ст. Ельхауси як центри спілкування масово об'єктивно сприяли сегрегації в суспільстві за статевою ознакою. Відвідини пивних супроводжувалися пиятикою, бійками, різними хворобами, що порушувало сімейні й громадські зв'язки. У 1551 р. уряд Англії прийняв закон The Ale Houses Act, який доручав мировим суддям стежити за дотриманням закону в ельхаусах і обов'язковим їх ліцензуванням. Незважаючи на закон (підтверджений Актом парламенту 1552 р.), кількість нелегальних ельхаусів була вражаючою. В одному Оксфордському ельхаусі влад, існувала майже сотня неліцензованих пивних; деякі ельхауси Лондона являли собою суцільні ряди ельхаусів. Ефективності

законодавства над пивними заважали, зокрема, зіткнення інтересів ельхаусів з інтересами чиновників, відповідальних за ліцензування. Крім того, влада розуміла, що закриття багатьох нелегальних ельхаусів позбавить їхніх власників надійного заробітку і збільшить настрої невдоволення серед населення.

Якщо влада не могла регулювати кількість ельхаусів, то ще менше їй було контролювати поведінку їх відвідувачів. Сама атмосфера ельхаусів сприяла розвитку бунтівних настроїв — дії проти батьків, слуг проти хазяїв, підданих проти державних чиновників. Замість того, щоб у неділю бути присутніми на церкві в службі, багато чоловіків сиділи в пивній. На думку влади, почало бунт не лише проти церкви, а й проти уряду й закону. Зростаючі прояви влади і прояви насильства в ельхаусах — бійки, крадіжки, навіть убивства. Щоправда, П. Кларк звертає увагу на те, що такі випадки були нечастими, оскільки власникам нелегальних ельхаусів було невигідно зайвий раз привертати до себе увагу влади [4].

Популярність пивних на ринку дешевого джину у XVIII ст. сприяла збільшенню кількості ельхаусів. У Лондоні на той час було близько 15 тисяч пабів, більше половини з них торгували джином. Британію охопила джиноманія (gin craze); алкоголізм у робітничому середовищі набув небачених масштабів. Стрімко зростала злочинність. Злочини панували інтелектуальне убозтво, насильство, безлад, зростаюча до влади [14] — найгірші ознаки явища, що 200 років тому дістало «треш-культура». У джині робітничий клас шукав порятунку від тягара індустріалізації й урбанізації. Водночас джиноманія являла собою своєрідний вияв протесту проти авторитарної влади. Руйнівну дію джину посилювала повна відсутність культури споживання цього міцного напою; люди пили джину в таких самих кількостях, як і пиво. Закон «про джину» (The Gin Act) 1736 р. обкладав роздрібну торгівлю джином високими податками. Мета цього закону — зробити торгівлю джином економічно невигідною і покласти край алкогольній злочинності. Ціни на джину підскочили, що спричинило масові вуличні демонстрації. Закон 1736 р. виявився неефективним і в 1743 р. був скасований. Урешті-решт, джиноманія вщухла, але не завдяки законодавчим актам, а через глобальне зростання цін на джину [12].

Вважаючи пиво меншим злом, ніж джину або віскі, британська парламентська влада в 1828 і 1830 рр. приймала закони, що полегшували отримання ліцензій на виготовлення і продаж цього популярного напою. Як результат, у 1838 р. було зафіксовано відкриття 46 тис. пивних пабів [8], проте злочинність від цього меншою не стала. У 1875 р. парламент вдався до нового законодавчого зигзага, прийнявши закон «про вино та паби» (The Wine and Beerhouse Act),

що накладав заборону на відкриття нових пабів. Цей закон скасовано 1890 р.

Під час світових воєн уряд Великобританії ухвалив декілька законів, спрямованих на загальне зміцнення дисципліни (наприклад, закон 1914 р. «про захист королівства» — *The Defence of the Realm Act*). Пабі були відкриті лише декілька годин на день, що певною мірою сприяло зменшенню алкоголізму і злочинності. У післявоєнні роки ці заходи виявилися не дуже ефективними і сприймалися громадськістю як наступ на свободи. Проте обмеження малися поступово лише зі зниженням рівня безробіття, загальним поліпшенням умов життя й розвитком культури дозволяла. В Англії й Уельсі скорочення робочого дня пабів було знято в 1964 р., а в Шотландії — лише в 1976 р. У неділю пивні були зачинені до 1995 р., а починаючи з 2005 р. вони одержали дозвіл працювати цілодобово (якщо не буде заперечень з боку розташованих поблизу помешкань та офісів). Насправді цим дозволом скористалося не більше 0,5% власників 52500 британських пабів [12].

У другій половині ХХ ст. й на початку ХХІ ст. паби зазвичай бувають надкласового характеру й уже не сприймаються в суспільстві як загроза порядку. Зникають деякі старі традиції (наприклад, кухоль пива під час обідньої перерви), які не відповідають вимогам більш цивілізованого суспільним відносинам. Розвиваються нові традиції, традиції самодисципліни («підтримуємо порядок самі»). У країні розгортається кампанія, спрямована на сприяння здоровому способу життя. Як результат, за період від 2004 до 2008 рр. споживання алкоголю знизилося на 13%. Цьому сприяли адміністративні заходи. Пабі одержали дозвіл працювати зранку й конкурували з кав'ярнями за продажем бутербродів і пива. Щоб вижити в умовах економічного спаду, власники пабів (особливо публікени) урізноманюють розважальні й культурні послуги. Багатою особливістю сучасних пабів уже не є зоною суто чоловічого спілкування (особливо після повної заборони паління в публічних місцях з 2006 р.). Намагаючись надати своїм закладам більш респектабельний характер, деякі публікени влаштовують заходи, передбачені для жінок, наприклад, святкування Дня матері зі спеціальними подарунками, варіантами пропозиціями й розважальними програмами. Створення цивілізованої і спокійної атмосфери в пабах сприяє й закріпленню заборони на продаж алкоголю особам до 18 років. За порушення цієї заборони власника пабу могли оштрафувати на суму до 100 фунтів і взагалі позбавити ліцензії.

Норми діяльності сучасних пабів регулюються законом «про ліцензування» (*The Licensing Act*). З одного боку, він спрощує порядок ліцензування, надає публікенам можливість самим визначати тривалість робочого дня та вибір культурно-розважальних заходів. З іншого боку, під час видачі ліцензії

слід зважати на інформацію про особу заявника (кваліфікацію, репутацію, стосунки з поліцією тощо); беруться до уваги й інтереси територіальної громади. Посилюється відповідальність власників пабів та відвідувачів пабів за підтримання порядку — передбачаються жорсткі санкції за відсутність ліцензії у власника пабу; за перебування в пабі у нетверезому стані, що являє собою загрозу безпеці і безпеці інших відвідувачів; за продаж алкоголю неповнолітнім. Поліції, місцевим органам влади й судам надається більше прав щодо профілактики правопорушень і залагодження конфліктів у пабах і навколо них [10]. Закон 2003 р. відіграє, таким чином, певну роль у запобіганні злочинності та порушень порядку, водночас забезпечуючи громаді більше свободи вибору ліцензії.

Проте проблема алкоголізму й насильства в пабах існує й наразі, хоча і не в таких катастрофічних масштабах, як у XVIII-XIX ст. Дослідники відзначають зв'язок між бідністю та пияцтвом як двома основними елементами «треш-культури»; у кожному британському місті є принаймні один «неспокійний паб» (*rough pub*), розташований зазвичай у робітничому кварталі. У таких пабах знаходять притулок неонацисти, збираються футбольні фани, які часто влаштовують бійки [13]. Очевидно, проте, що не варто розглядати окремі прояви насильства в маргінальних пабах як неодмінний компонент сучасної паб-культури.

Підсумовуючи цей стилістичний огляд, можна дійти певних висновків. Тисячолітня історія британських пабів являє собою приклад взаємодії й зворотного зв'язку між загальним розвитком культурного середовища та законодавчими процесами у сфері дозволів. Цінності сучасної паб-культури формувалися в діалектично-взаємодіючій спосіб: з одного боку, на їх становлення впливали місцеві традиції, а з іншого — адміністративно-правові заходи, спрямовані на утримання пабів під контролем влади. Сучасні британські паби загалом діють у межах правового поля, що надає їм певну різноманітність дозвілля, проте не терпить вчинків, які можуть являти загрозу для здоров'я й безпеки людей. Водночас історія Великобританії свідчить і про те, що суто адміністративні заходи виявляються не дуже ефективними, якщо не мають громадської підтримки.

Список літератури

- Мадина С. Словарь по семиотике культуры / С. Мадина. — СПб.: Искусство, 2009. — 752 с.
- Brandwood G. Licensed to Sell: The history and heritage of the public house / G. Brandwood, A. Davison, M. Slaughter. — L.: English Heritage, 2004. — 180 p.
- Bunbury T. The Irish Pub / T. Bunbury. — L.: Thames & Hudson, 2008. — 192 p.

4. Clark P. The English Alehouse — A Social History 1200-1800 / P. Clark. — L. : English Heritage, 1983. — 190 p.
5. Griffiths B. An Introduction to Early English Law / B. Griffiths. — Anglo-Saxon Books, 1998. — 96 p.
6. Haydon P. The English Pub / P. Haydon. — L. : Jackson & Leach, 1979. — 170 p.
7. The Assize of Bread and Ale [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Assize_of_Bread_Ale. — Назва з екрана.
8. The Beerhouse Act 1830 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Beerhouse_Act_1830. — Назва з екрана.
9. The History of Pubs — What is the Missing Link? 12 Mar 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.thehistoryof.net/the-history-of-pubs.html. — Назва з екрана.
10. The Licensing Act 2003 became law on 24 November 2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.culture.gov.uk. — Назва з екрана.
11. Two pints of lager and a decaf latte / The Economist, Sep 10th 2004
12. UK Pubs & Public Houses... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.thecatinn.co.uk/pubculture.html. — Назва з екрана.
13. UK Trash Culture. Nov 2004... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.vexen.co.uk/UK/trashculture.html. — Назва з екрана.
14. Warner J. Gin ans Debauchery in an Age of Reason / J. Warner. — Randon House, 2003. — 288 p.

Надійшла до редколегії 27.09.2013